

*А. В. Кожина,
к. н. з держ. упр., доцент, докторант кафедри регіонального управління, місцевого
самоврядування та управління містом, Національна академія державного управління при
Президентіві України*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.102

ТЕОРІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ТЕОРІЯМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

A. Kozhyna,
Ph.D. in Public Administration, Associate Professor, Doctoral Candidate of the Department
of Regional Administration, Local Self-Government and City Management,
National Academy for Public Administration under the President Ukraine

THEORY OF INCLUSIVE LOCAL DEVELOPMENT AND ITS INTERCONNECTION
WITH THE TERRITORIAL DEVELOPMENT THEORIES

*Статтю присвячено дослідженню теорій, пов'язаних з місцевим розвитком, визначенню й об-
ґрунтуванню взаємозв'язку з ними теорії інклюзивного місцевого розвитку. Здійснено аналіз
низки теорій і моделей, які пояснюють феномен розвитку на мікро- і макрорівнях. Дослідження
показало широкий спектр, різні ідейні підходи щодо впливу на розвиток територій. Запропо-
новано систематизацію теорій територіального розвитку та визначено, що теорія інклюзивно-
го місцевого розвитку логічно вписується в загальну систему. Встановлено, що теорія інклю-
зивного розвитку ще мало розроблена, особливо в локальному контексті. Визначено, що
підґрунтям теорії інклюзивного місцевого розвитку є синтез різноманітних економічних, со-
ціальних, екологічних та політичних теорій, вона поєднує ідеї теорій економічного і сталого роз-
витку та соціального добробуту.*

*The article is devoted to the research of the theories that connected to local development, the
definition and substantiation of the interconnection between them and the theory of inclusive local
development. An analysis was carried out of a number of theories and models that explain the
phenomenon of development at micro— and macro— levels. The research showed a wide range,
different approaches and mechanisms of action of territorial development theories on the
development of territories. The systematization of territorial development theories was proposed
and determined that the theory of inclusive local development logically fits into the overall system.
Was established that the theory of inclusive development still little developed, especially in the local
context. The research highlighted the major groups of theories connected to local development:
spatial theory and placement theory, cumulative theories, theories of economic growth, institutional
theories, new theories of economic growth and economic geography, the theory of social welfare
and other modern theories.*

*As was found during the research, for a long time in scientific discussions on social and economic
development prevailing approach, within which economic growth was considered the most important
factor. Over time, it became apparent that economic growth is not enough to improve the well-being
of the population. In recent decades, more and more emphasis has shifted towards immaterial
dimensions of quality of life. Gradually, an approach is adopted in which the needs and challenges of
modern development determine and shape the social, economic, political and environmental factors
in the specific context of the country and the locality. Such an approach is called inclusive
development.*

The research found that in Ukraine, as in the world, there is now an urgent need to develop the theoretical foundations of inclusive development, primarily at the local level, that is the theory of inclusive local development. It has been proved that the basis of the theory of inclusive local development is the synthesis of various economic, social, environmental and political theories, it combines the ideas of theories of economic and sustainable development and social welfare.

Ключові слова: місцевий розвиток, інклюзивний місцевий розвиток, теорії місцевого розвитку, теорія інклюзивного місцевого розвитку.

Key words: local development, inclusive local development, theories of local development, the theory of inclusive local development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Поштовхом до систематизації теорій місцевого розвитку явився значний пласт наукових досліджень українських та зарубіжних вчених з питань регіонального і місцевого розвитку. При цьому теорії місцевого розвитку на відміну від теорій регіонального розвитку, досліджені значно менше і відповідно зазнали менше підходів до класифікації. Втім, деякі науковці акцентують увагу на тому, що у переважній більшості наукових досліджень, особливо зарубіжних, відсутня принципова різниця між поняттями "регіональний" та "місцевий" розвиток, також існують варіації понять у різних країнах та всередині них, які з часом можуть змінюватися [1, с. 10].

Незважаючи на велику кількість досліджень, узагальнень та підходів до класифікації теорій регіонального і місцевого розвитку, відсутня теорія, яка б повністю враховувала сучасні тенденції та різноманітні особливості, зокрема й територіальні. Аналіз теорій і моделей місцевого розвитку необхідний для подальшого вибору найефективніших моделей розвитку місцевих спільнот, які можна застосувати в умовах, що постійно змінюються.

Жодна з існуючих на сьогодні теорій місцевого розвитку поки що не запропонувала можливості для повного розв'язання проблем місцевих спільнот. Тому існує нагальна потреба у формуванні нових теоретичних засад місцевого розвитку у відповідності до реалій і викликів, які стоять перед українським суспільством і, насамперед, органами місцевої влади і територіальними громадами. Така необхідність також викликана пошуком нових ефективних концепцій і моделей місцевого розвитку в умовах проведення реформи публічної влади і децентралізації з метою створення комфортного середовища життєдіяльності територіальних спільнот. Наразі, враховуючи сучасні наукові світові тенденції і міжнародні практики, на наш погляд, розроблення теорії інклюзивного місцевого розвитку може допомогти подолати вказані проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженню теорій місцевого і регіонального розвитку присвячені праці таких українських і зарубіжних вчених: С.А. Романюк [1], Ю.В. Філіппов [2], Т.Т. Авдєєва [2], В.С. Куйбіда, В.М. Вакулєнко [3], І.О. Дегтя-

рєва, Г.Л. Монастирський [4], Є.В. Кізиль [5], М.О. Джаман [6], А.Г. Гранберг [7], А.Ф. Мельник [8], А.Ю. Васіна [8], В.Б. Щеньова [10], В.С. Занадворов [11], Ю.А. Гаджієв [18].

Проблематику інклюзивного розвитку, зокрема на місцевому рівні, вивчали зарубіжні вчені: Дж. Гупта [12; 13; 15; 17], Н. Поув [12], М. Рос-Тонен [12; 13], В. Корнелісен [13], С. Классен [14], Р. Канбур, Г. Рауніар, К. Бос [17], Т. Мак-Кінлі та інші.

В Україні дослідження вчених щодо інклюзивного розвитку почали з'являтися протягом останніх років, але вони ґрунтуються переважно на аналізі зарубіжних праць та зорієнтовані на національний рівень. Водночас обмаль праць, в яких розкриваються особливості інклюзивного розвитку на місцевому рівні. З урахуванням значущості на сьогодні ідеї інклюзивності, існує нагальна потреба у розробці теоретичних засад забезпечення інклюзивного місцевого розвитку, що суттєвою мірою потребує встановлення взаємозв'язку з теоріями територіального розвитку. Це сприятиме ідентифікації теорії інклюзивного розвитку та інструментів його забезпечення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) СТАТТІ

Мета статті — систематизація теорій територіального розвитку та встановлення взаємозв'язку з ними теорії інклюзивного місцевого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основним завданням теорій місцевого розвитку є пояснення розвитку безпосередньо локальних систем в економічному та соціальному вимірах. При цьому суб'єктом його забезпечення переважно розглядається місцева громада, а об'єктом — муніципальне утворення — населені пункти, їх агломерації та територіальні громади.

Дуже часто місцевий розвиток пов'язують з економічним зростанням, у зв'язку з чим існує значна кількість теорій, які пояснюють місцевий розвиток з економічної точки зору. Це й зрозуміло, бо основою місцевих інтересів є потреба у забезпеченні найкращих соціальних умов життя населення, що безпосередньо пов'язано з економічним розвитком. Водночас місцевий розвиток є набагато ширшим поняттям, включаючи окрім економічних, також соціальні, екологічні, культурні, громадські та інші аспекти.

Незалежно від того, на яких підходах, поняттях і категоріях ґрунтується будь-яка теорія місцевого роз-

витку, результатом розвитку для місцевої громади має бути добробут його жителів, що виражається в зростанні заробітної плати, збільшенні зайнятості, покращенні якості життя, економічній, політичній, соціальній стабільності тощо [2, с. 3]. Це, як справедливо зазначають українські науковці, залежить не тільки від економічних факторів зайнятості та доходу, а також від "неринкових вартостей" (доступ до освіти та різних гуманітарних послуг, наявність вільного часу, індивідуальне відчуття безпеки і справедливості, задоволення від співучасті в діяльності спільноти та спільному прийнятті рішень), де важливим є зокрема й суб'єктивне відчуття підвищення добробуту та якості життя з боку місцевих мешканців [3, с. 12].

Еволюція теорій місцевого розвитку розгортається від розуміння розвитку як економічного зростання до більш широкого значення, пов'язаного зі змінами в технологіях, поведінці, інститутах [2, с. 2]. Важливу роль починають відігравати цифрові технології.

Г.Л. Монастирський наголошує, що загальні економічні теорії та теорії регіональної економіки мають значний вплив на формування змісту і структури теорій місцевого економічного розвитку, що "обумовлено відсутністю єдності в розумінні регіону, нерозвиненістю муніципальної економічної та управлінської науки" [4, с. 3].

Загальноновизнаний сучасний науковий базис місцевого розвитку представлений численними неокейнсіанськими і неокласичними теоріями економічного розвитку і зростання, концепціями місцезорозташування і просторової економіки, кумулятивними теоріями, концепціями нової територіальної організації виробництва, економічної географії, інституційними та відтворювальними теоріями. Також з місцевим розвитком пов'язані теорії суспільного добробуту, суспільного вибору, суспільного сектору та економіки міста. Науковці крім того виділяють основні підходи до місцевого розвитку: ресурсний, відтворювальний, просторовий, інституційний [5—7].

Розглянемо детальніше найвідоміші теорії та моделі, пов'язані з місцевим розвитком, які протягом останніх століть пояснювали соціально-економічні процеси, що відбуваються як на макро-, так і на мікрорівні.

Еволюція теорій і моделей місцевого розвитку бере початок від класиків економічної теорії (А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Міль, Р. Кантільон, Дж. Стюарт).

Найпоширенішими теоріями місцевого розвитку вважаються просторові теорії та теорії розміщення. Територія є однією з базових характеристик місцевої громади, місцем зосередження ресурсів, виробництва, ринків, транспортної та соціальної інфраструктури тощо [2, с. 3].

Теорії розміщення (локалізації) беруть початок з першої половини XIX ст. Їх фундаторами вважаються Й.Г. фон Тюнен, В. Лаунхардт і А. Вебер, а перші теорії називають класичними штандортними теоріями (від нім. "standort", що означає "місцезнаходження", "розташування"). Їхні роботи мали значний вплив на подальше формування теорій просторової та регіональної економіки, однак майже не вплинули на класичні та неокласичні теорії [7, с. 42].

Заслужують на увагу критичні наукові праці А. Прядьоля та Т. Паландера, які в 20-х рр. XX ст. сприяли ви-

никненню нових (неокласичних) штандортних теорій. Значний внесок в розробку теорій розміщення внесли також А. Льош, Д. Сміт, Б.М. Зімін. В.Крісталлер розробив теорію розселення про розміщення системи населених пунктів (центральної місць), обґрунтував роль міст і агломерацій в територіальній структурі країни [6, с. 74].

До найбільш відомих динамічних теорій розміщення можна віднести: модель Х. Хотеллінга, концепцію продуктивно-виробничого циклу Р. Вернона (що з'явилася в 60-і роки), хоча звичайно, вона виходить далеко за рамки регіональних теорій [6, с. 75].

До основних підходів щодо розвитку в межах просторових теорій є: вибір місця розташування з точки зору мінімізації витрат (Грін-хат, Моузес, Сміт), вибір місця розташування для максимізації попиту (Блер, Премус), загальний підхід до максимізації прибутку, біхевіористський підхід при виборі місця розташування [2].

Чільне місце серед просторових теорій належить науковим наробкам таких вчених: У. Айзард, В. Лаунгардт, А.Е. Шеффле, А. Вебер, Л. Вальрас, Т. Хагерstrand, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х.Р. Ласуен, В. Парето.

Важливу роль у становленні теорій місцевого розвитку відіграють теорії кумулятивного зростання, які представляють собою значний науковий доробок на основі синтезу неокейнсіанських, інституціональних і економіко-географічних моделей. Вони є загальноекономічними теоріями і тісно переплетені з просторовими, інституційними теоріями та практично з усіма іншими. Базовими положеннями цих теорій є виникнення центрів зростання, розвиток каналів поширення економічного розвитку в просторовій економіці, виникнення агломерацій і центральної місць, розвиток периферійних територій, дифузія нововведень, нерівномірне зростання в умовах вільної конкуренції. Моделі полюсів зростання на сучасному етапі розвитку територій застосовуються у формуванні вільних економічних та науково-технічних зон, технополісів та технопарків.

Слід виділити авторів найвідоміших теорій і моделей кумулятивного зростання: Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х.Р. Ласуен, Х. Гірш, П. Потьє, Дж. Фрідман, Т. Хегерstrand, Х. Річардсон.

З другої половини XX ст. представниками неокласичного та неокейнсіанського напрямків було представлено низку теорій економічного зростання.

У неокласичних теоріях економічний розвиток пов'язаний з кількісним зростанням, в залежності від величини створюваного в економіці продукту і одержуваного доходу, які в свою чергу залежать від величини використовуваних факторів виробництва (Дж. Бортс, Д. Штейн, М. Карлберг, Х. Річардсон, Х. Зіберт). Теорія економічного зростання заснована на наступних припущеннях: ринок є абсолютно конкурентним; ресурси мобільні, однорідні і подільні, можуть вільно переміщатися; доступна ринкова інформація; транспортні витрати дорівнюють нулю; відсутній ефект масштабу або укрупнення. З точки зору місцевого розвитку, все, що буде вироблено в місцевому співтоваристві, буде продано і за це отримано дохід [2, с. 16].

Заслужують на увагу також теоретичні розробки Р. Холла, Ч. Джонса, Р. Солоу, Т. Свана, Г. Менк'ю, Д. Ромера, А. Уейла, Р. Барро, Х. Сала-і-Мартіна.

У контексті місцевого розвитку цікавими є: теорія продуктивності факторів виробництва, коли розвиток місцевої громади забезпечується високою продуктивністю капіталу за умови відсутності його дефіциту [2, с. 22]; теорія місцевої ресурсної бази (наявності ресурсів) ґрунтується на ідеї, що розвиток економіки місцевої громади залежить від того, якими вона володіє природними ресурсами та який існує попит на продукцію, вироблену при використанні цих ресурсів [2, с. 29]; теорія експортної бази (Андруз, Бламенфелд, Норт, Тайбут) розглядає місцеву економіку у вигляді двох секторів: основного (базового, експортного) і неосновного (небазового, неекспортного) [2, с. 35].

Необхідно виділити нові теорії та моделі регіонального зростання й економічної географії, які почали формуватися з 80-х років. Вочевидь, посилення трансформаційних процесів у світі та необхідність пошуку нових моделей суспільного розвитку створили умови для низки новітніх досліджень в рамках нової економічної географії та міжнародної торгівлі. Значна кількість моделей побудована на синтезі положень неокласичних теорій, теорій кумулятивного зростання з деякими ідеями інституціональної школи.

Серед теорій економічного розвитку слід виділити інституціональні теорії, які беруть початок з 20-х років ХХ ст., але останні роки набувають все більшого поширення у зв'язку з розвитком інформаційного (постіндустріального) суспільства. В основі аналізу інституціоналістів знаходяться окрім економічних проблем також соціальні, політичні, організаційні, правові, етичні та інші проблеми.

З точки зору розвитку місцевих громад цікавими є ті інститути, які прискорюють та стимулюють місцевий розвиток, насамперед інституції, які впливають на підприємництво, накопичення капіталу, зміну технологій, забезпеченість трудовими ресурсами та їх розміщення. На місцевому рівні під інститутами переважно розуміють норми, соціальні, політичні і юридичні правила, які регулюють використання ресурсів місцевої громади (виробництво), а також обмін і розподіл доходів. Значний вплив здійснюють також існуючі в суспільстві традиції, звичаї, культура, які формують середовище, де бізнес і домашні господарства приймають рішення [2, с. 41].

Серед ранніх основоположних інституціональних теорій виділяють теорію соціально-психологічного інституціоналізму (Т. Веблен), теорію соціально-правового інституціоналізму (Дж. Коммонс), теорію кон'юнктурної концепції (У. Мітчелл).

Продовження ідей інституціоналістів проявлено в неокласичному інституціоналізмі, представниками якого є У. Ростоу, Р. Хейлбронер, А. Тоффлер (США), А. Берлі, Ж. Елльоль, Ф. Перру, П. Массе (Франція), Г. Мюрдаль, Ж. Акерман (Швеція), Р. Дарендорф (Німеччина) та ін. Їхні роботи спрямовані на критику кейнсіанських теорій, у центр уваги вони виносять суспільні відносини, моральні принципи, споживання, організацію ринку та обміну, також відводять значне місце в економіці різним інститутам (державі, корпораціям, профспілкам) [8].

На сучасному етапі значний інтерес представляють роботи американських дослідників Д. Аджемоглу та Д. Робінсона, які досліджують різноманітні фактори як

національного, так і місцевого розвитку, приділяють значну увагу ролі економічних та політичних інститутів, які синергетично пов'язані та породжують багатство або бідність на різних територіях і в різних частинах світу. Економічні та політичні інститути поділяються на інклюзивні та екстрактивні, де перші функціонують на демократичних принципах розвитку, а другі — переважно на авторитарних [9].

Серед ключових теорій, пов'язаних з місцевим розвитком і набувших значної уваги останні десятиліття є теорія сталого розвитку, теорія саморозвитку (ендогенного розвитку) регіонів, теорія локального партнерства, які в кут уваги виносять людський потенціал і знання.

Чільне місце серед теорій розвитку займає низка теорій суспільного добробуту, що описує процеси виробництва і розподілу суспільних благ, серед них: теорія соціального добробуту, теорія суспільного вибору, теорія публічних фінансів, господарська теорія, теорія суспільного сектора, теорії і концепції економіки міста тощо.

Теорія суспільного добробуту досліджує взаємозв'язок і співвідношення економічної ефективності й соціальної справедливості, а також місце держави в їх забезпеченні. Основні її положення були розроблені італійським економістом В. Парето на початку ХХ ст. Значний внесок в розробку теорії суспільного добробуту здійснили А. Пігу, К. Ерроу, А. Бергсон та нобелівській лауреат П. Самуельсон [10].

Теорія суспільного добробуту є різноаспектною та багатовимірною, поєднує низку економічних, політичних, соціальних, етичних, філософських понять, є основою для формування принципів суспільних відносин та політик, які спрямовані на зближення влади й людини, обмеження впливу зовнішніх умов і випадковостей на рівень життя.

Ще однією з актуальних теорій є теорія суспільного сектора, яка обґрунтовує ефективність та наслідки втручання держави в ринковий механізм господарювання економічних суб'єктів, пояснює процеси колективних рішень, взаємозалежність політичних та економічних явищ, застосування економічних методів до вивчення політичних процесів, взаємозв'язок між пріоритетами громадян та прийняттям рішень органами публічної влади.

До найвидатніших вчених цього напрямку відносять П. Самуельсона, Дж. Б'юкенена, Д. Стігліца, Е. Аткинсона, К. Ероу, Д. Ролза, М. Олсона, Г. Талока, Р. Масгрейва і П. Масгрейва та ін.

З розвитком урбанізації наприкінці ХХ ст. विकарбувалася теорія економіки міста, яка спрямована на вивчення внутрішньої структури, соціально-економічної взаємодії і функціонування таких складних утворень як сучасні міста. Теорія економіки міста тісно взаємопов'язана з теорією суспільного вибору, концепцією місцевого громадського сектора, концепцією локальних суспільних благ, теорією локальних громадських фінансів (фінансовий федералізм), визначаючи територіальну конкретність [11, с. 20].

Теоретичні питання про локальні суспільні блага закладені в працях Ч. Тібу, П.-А. Деріка, Е. Аткинсона, Дж. Стігліца; взаємозв'язок між просторовою теорією міста і теорією локальних благ описаний в працях М. Фуджита.

Посилення ідей людиноцентризму, пошук ефективних механізмів розподілу суспільних благ та підвищення якості життя людей з кінця 90-х років призвели до актуалізації теорій суспільного добробуту та їх трансформацію в теорію інклюзивного розвитку.

Проблематика інклюзивного розвитку досліджена насамперед в працях зарубіжних вчених, найвидатнішими з яких є: А. Сен, С. Дж. Саломун, П. Дюран, Дж. Гупта, С. Класен, Т. Мак-Кінлі, Р. Ранієрі, Р.А. Рамос, Г. Рауніар, Р. Канбур, Ф. Бургіньон, М. Равалліон, Д. Доллар, А. Край, С. Чен, С. Бхалла та інші. В той же час обмаль праць, що досліджують проблеми інклюзивного розвитку на місцевому рівні.

Якщо звернутися до історії питання, то ідеї "інклюзивного розвитку" з'явилися у другій половині ХХ ст., зосереджуючись на різних рівнях, включаючи індивідуальність, державу та міжнародні відносини. До тих пір, в парадигмі розвитку традиційно переважала економічна перспектива, в якій індустріалізація та продуктивність розглядалися як основні чинники розвитку, традиційними секторами економіки часто нехтували, а культуру і традиції розглядали як перешкоди розвитку [13, с. 35—36].

Термін "інклюзивний розвиток" активно входить у дискурс розвитку і стає дедалі популярнішим у світі, однак концептуально і теоретично він практично не розроблений в науковій і політичній літературі. Проаналізувавши значний пласт наукових джерел щодо інклюзивного розвитку нідерландські вчені Дж. Гупта, В. Корнеліссен та М. Рос-Тонен зазначають, що цей термін вперше було вжито в академічній літературі в 1998 році, однак тільки з 2008 року він почав активно використовуватися [13, с. 36].

Західні вчені вказують на те, що на даному етапі немає узгодженого і загальноприйнятого визначення інклюзивного розвитку, втім, усі вони обов'язково включають не лише економічні та матеріальні досягнення, а й широке коло добробуту [12—14].

Часто в наукових джерелах інклюзивний розвиток отожднюють з інклюзивним зростанням. Однак ці поняття є взаємопов'язаними, але не рівнозначними. Дж. Гупта стверджує, що вони мають різні структури та компоненти [13, с. 36]. З цієї відмінності погоджуються Г. Рауніар, Р. Канбур, Т. Мак-Кінлі та С. Класен, визначаючи, що інклюзивне зростання включає параметри, які обмежені доходами, а інклюзивний розвиток, включає також параметри, не пов'язані з доходами [14, с. 3].

Дж. Гупта, Н. Поув, М. Рос-Тонен виділяють низку важливих передумов, завдяки визнанню яких стало можливим формування теорії інклюзивного розвитку, що призвело до зростаючої потреби в новому, інклюзивному міжнародному економічному порядку:

- 1) загальні права людини в 1940-х роках;
- 2) інвестування в країни, що відстають у розвитку в 1950-х роках;
- 3) права людини на захист політичних, економічних та соціальних прав у 60-х роках;
- 4) зовнішні впливи на навколишнє середовище та необхідність організованого реагування на виклики шляхом сталого розвитку в 1980-х роках;
- 5) безробіття, нерівність та бідність вимагають значної спрямованості розвитку, перерозподілу доходів,

покращення показників сільської місцевості та показників людського розвитку в 1970-х роках;

6) включення громадських рухів для підтримки участі в розвитку, зосередження уваги на правах, можливостях та свободах людей в 1990-х роках, відображених у Порядку денному на ХХІ ст. ООН (1992 р.);

7) цілі розвитку тисячоліття в 2000 році як спосіб визначення пріоритету "нижнього мільярду" [12, с. 543].

З 1990-х років основна увага щодо проблематики розвитку була перенесена на людський розвиток, скорочення бідності та збільшення прав, посилення уваги до можливостей та свобод, гендерної рівності тощо. В останнє десятиліття навколишнє середовище стало додатковим аспектом розвитку через зростаючу стурбованість змінами клімату та екологічні проблеми [15].

Інклюзивний розвиток вперше з'явився в публікаціях Азійського банку розвитку (АБР, 2007) як стратегія забезпечення справедливості та розширення можливостей на основі скорочення бідності, розвитку людського та соціального капіталу, гендерного розвитку та соціального захисту [14].

Дослідники звертають увагу на те, що хоча у світі спостерігається значний прогрес у зниженні бідності та посилення економічного зростання протягом останнього десятиліття, все ще існують мільйони бідних та вразливих груп населення, які залишаються поза процесом розвитку. Також посилюються процеси наростання нерівності.

За визначенням ООН, багато груп виключено з розвитку через їх стать, етнічність, вік, сексуальну орієнтацію, інвалідність чи бідність, результатом чого є зростання рівня нерівності у всьому світі. Інклюзивний розвиток полягає у забезпеченні того, щоб всі маргіналізовані та виключені групи були зацікавленими сторонами у процесах розвитку, а його метою є досягнення інклюзивного суспільства, здатного враховувати відмінності та цінувати різноманіття. Ефективно зменшити бідність може такий розвиток, в якому всі групи сприяють створенню можливостей, поділяють переваги розвитку та беруть участь у прийнятті рішень [16].

Відповідно до основних теоретичних напрацювань, інклюзивний місцевий розвиток — це новий вимір розвитку, який зосереджує увагу на найбідніших та найбільш маргінальних членах суспільства, беручи до уваги економічні, соціальні й екологічні аспекти та структурні фактори, які перешкоджають найбільшій частині учасникам брати участь у процесі розвитку [12, с. 544]. Інклюзивний місцевий розвиток пов'язаний з такими концепціями, як інклюзивне зростання, інклюзивна економіка, добробут, соціальна справедливість та права людини та має глокальні виміри [15].

Теоретична база інклюзивного розвитку включає теорію еволюції, соціальні теорії (наприклад, права людини, соціальна справедливість, показники людського розвитку), права та можливості, засоби до існування та участь, підходить до міжнародного права, а також теорію сталого розвитку й екологічні теорії [17, с. 483].

Дж. Гупта робить акцент на тому, що інклюзивний розвиток підкреслює соціальні та екологічні аспекти сталого розвитку, хоча спочатку основна увага була переважно на соціальних аспектах, він має значну екологічну складову, оскільки найбільш бідні часто залежать від місцевих ресурсів [16].

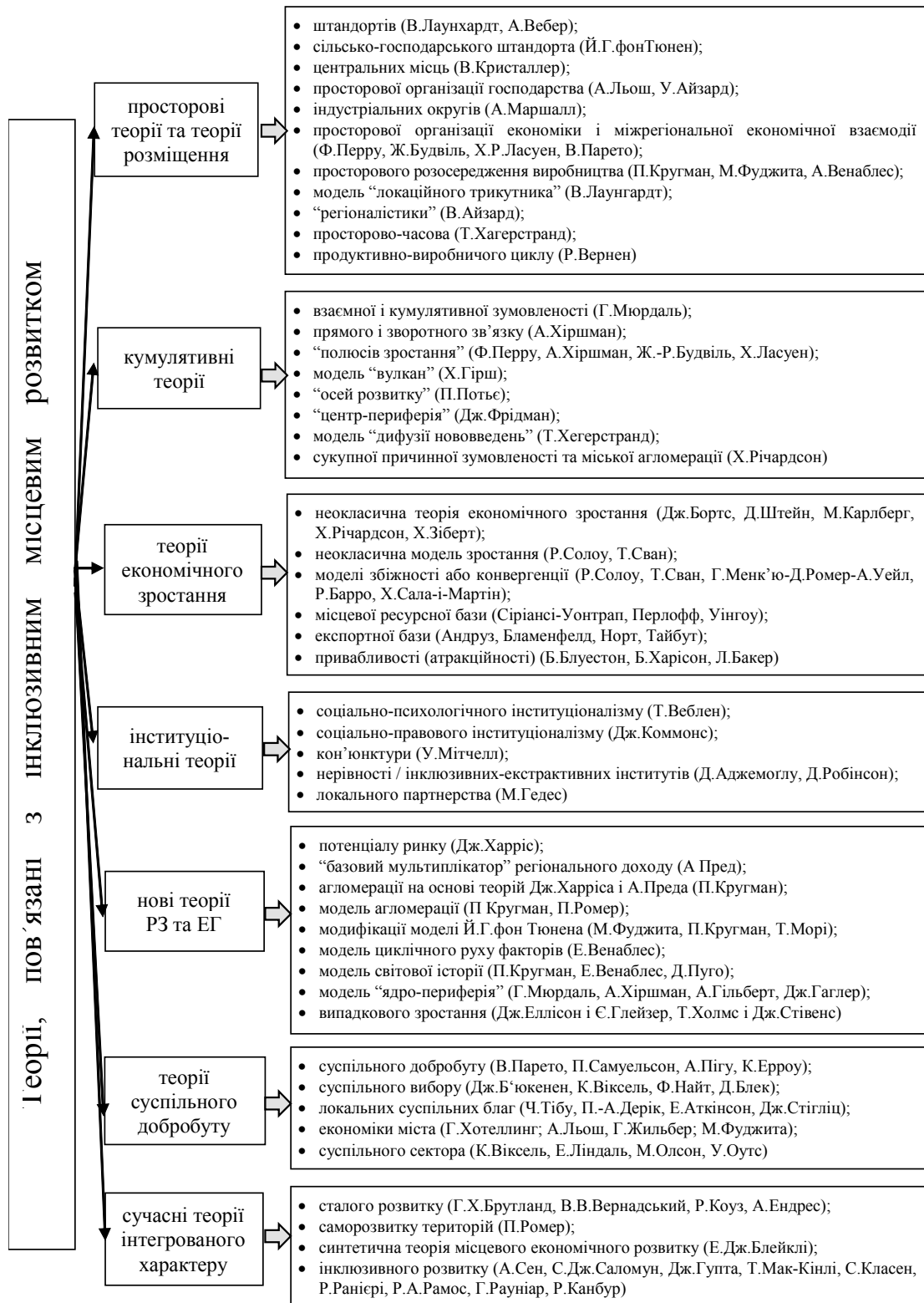


Рис. 1. Систематизація теорій і моделей розвитку та їх зв'язок з інклюзивним місцевим розвитком

Джерело: розроблено автором за [1; 2; 5—9; 18].

Таким чином, інклюзивний місцевий розвиток містить: а) соціальне включення, що покращує життя найбільш маргіналізованих людей, груп та держави; б) екологічне включення, яке враховує те, що найбільш маргіналізовані люди сильно залежать і вразливі до змін в їх середовищі та екосистемі послуг; в) реляційне включення, що вимагає вирішення структурних при-

чин, у т. ч. політика влади, бідність та екстерналізація навколишнього середовища [17, с. 483].

К. Бос і Дж. Гупта виділяють наступні складові інклюзивного розвитку на місцевому рівні: а) справедливий розподіл вигод розвитку та рівних можливостей; б) економічні можливості для місцевих жителів (продуктивна зайнятість); в) громадська участь; г) охорона на-

вколишнього середовища; д) адаптивна спроможність (пом'якшення потрясінь існування) [17, с. 484].

Таким чином, може констатувати, що в Україні, як і в світі, зростає інтерес до інклюзивного розвитку, а також існує нагальна потреба у розробці теоретичних засад інклюзивного місцевого розвитку. Узагальнюючи дослідження та враховуючи напрацювання попередніх дослідників, пропонуємо наступний підхід до систематизації та групування значної кількості теорій розвитку, які тією чи іншою мірою пов'язані з інклюзивним місцевим розвитком (рис. 1).

Отже, дослідження і систематизація теорій розвитку дозволяють зробити висновок про їх широкий спектр, різні ідейні підходи щодо впливу на розвиток територій. Основні групи теорій, які пов'язані з місцевим розвитком, доцільно виокремлювати за ключовими ідеями — це просторові теорії і теорії розміщення, кумулятивні теорії, теорії економічного зростання, інституціональні теорії, нові теорії економічного зростання та економічної географії, теорії соціального добробуту та інші сучасні теорії.

Слід відзначити, що наведені вище теорії з'явилися в конкретних місцевостях з певними обставинами і вихідними умовами (історичними, політичними, ресурсними тощо), що дозволяло пропонувати підходи до вирішення проблем цих територій. У цьому й полягає практична значущість наукових знань.

Сьогодні глобалізація привнесла уніфікацію в уклад життєдіяльності різних спільнот, що призводить до поширення глокалізації та пошуку шляхів подолання асиметрії розвитку в різних проявах, посилення механізмів саморозвитку територій та підвищення ролі місцевого самоврядування.

Відповідно, на даному етапі потрібна така теоретична основа, яка б системно забезпечувала вирішення сучасних проблем у їх взаємозв'язку, якою, безумовно, є новітня теорія інклюзивного розвитку. Ця теорія є логічним еволюційно зумовленим на сьогодні науковим продуктом, який інтегрує цілу низку теорій територіального розвитку. Вона виникла в результаті синтезу різноманітних економічних, соціальних, екологічних і політичних теорій та поєднує ідеї теорій економічного і сталого розвитку та теорій соціального добробуту.

Взаємозв'язок теорії інклюзивного місцевого розвитку найбільше простежується: з теоріями суспільного добробуту в частині розвитку проблематики подолання нерівності й бідності та розподілу суспільного багатства; з просторовими теоріями і теоріями розміщення в частині формування місцевих і регіональних інклюзивних ринків; з теоріями економічного зростання, нової економічної географії та кумулятивними теоріями в частині осмислення співвідношення економічного зростання і добробуту населення, а також створення інклюзивних інновацій; з інституціональними теоріями в аспекті діяльності інклюзивних та екстрактивних інститутів як важелів місцевого розвитку тощо.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження дало можливість проаналізувати низку теорій територіального розвитку, здійснити їх систематизацію та встановити взаємозв'язок з ними теорії інклюзивного місцевого розвитку.

Необхідно підкреслити, що усі теорії розвитку тісно пов'язані між собою, з метою систематизації варто врахувати, що в одних теоріях більше проявлені одні аспекти розвитку, в інших — інші аспекти. Інколи, одну теорію дослідники відносять до різних груп, що пояснюється складними явищами процесів розвитку, до яких часто не можливо застосувати жорсткі рамки конкретної моделі або теорії. Це вимагає подальшого більш ретельного вивчення тенденцій, закономірностей та механізмів розвитку з метою уточнення теоретичних основ.

Незважаючи на чисельність та різноманітність існуючих теорій, концепцій і моделей, постійно відбувається пошук і формування нових теоретичних засад місцевого розвитку у відповідності до реалій і викликів, які стоять перед світовою спільнотою взагалі, й перед українським суспільством і кожною конкретною територіальною громадою зокрема.

Як було з'ясовано в ході дослідження, тривалий час в наукових дискусіях з питань територіального розвитку превалював підхід, в межах якого економічне зростання вважалось найважливішим чинником. З часом стало очевидним, що економічного зростання недостатньо для поліпшення добробуту населення. Останні десятиліття все більше акценти почали зміщуватися в бік нематеріальних вимірів якості життя. Поступово विकарбовується підхід, за якого потреби та виклики сучасного розвитку визначають і формують соціальні, економічні, політичні та екологічні чинники в конкретному контексті країни і місцевостей.

Подальші дослідження в контексті інклюзивного місцевого розвитку доцільно здійснювати щодо визначення підходів та інструментарію його забезпечення, у тому числі за рахунок відповідної участі територіальних громад, державної і регіональної підтримки проектів інклюзивного характеру тощо.

Література:

1. Романюк С.А. Концептуальні засади регіонального розвитку: від теорії до практики / С.А. Романюк. — К.: Регіонет, 2014 — 70 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://regionet.org.ua/files/01.RD_Concept_Romanyuk_UA.pdf
2. Филиппов Ю.В. Теории местного экономического развития: учебное пособие / Ю.В. Филиппов, Т.Т. Авдеева, Т.Г. Лаврова. — М.: КНОРУС, 2013. — 102 с.
3. Вакуленко В. Місцевий економічний розвиток: посібник / В. Вакуленко, Н. Гринчук, Г. Борщ, Н. Васильєва, Р. Рудницька, В. Проскурнін, Л. Оленківська. — К.: ПРОМІС, 2018. — 102 с.
4. Монастирський Г.Л. Економічний розвиток населених пунктів як об'єкт управління: модернізаційний підхід / Г.Л. Монастирський // Вісник Донецького університету економіки та права, 2013. — № 1. — С. 3—8.
5. Кизиль Е.В. Теоретический базис исследования общественно-экономической сущности развития локальных социально-экономических систем / Т.И. Безденежных, Е.В. Кизиль и др. / Перспективные тренды развития науки: экономика: монография. — Одесса: Куприенко С.В., 2016. — С. 49—65.
6. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів : навч. посіб. / М.О. Джаман. — К.: "Центр учбової літератури", 2014. — 384 с.

7. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник / А.Г. Гранберг — М.: ГУ ВШЭ, 2004. — 495 с.

8. Національна економіка: навч. посіб. Рек. МОН / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович — К., 2011. — 463 с.

9. Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty / D. Acemoglu, J.R. Robinson — New York: Crow, 2012. — 529 p.

10. Щеньова В.Б. Історія фінансової думки: опор. конспект лекцій / В.Б. Щеньова, 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://economylit.online/history-ekonomik/teoriya-suspilnogo-dobrobutu-36072.html>

11. Занадворов В.С., Ильина И.П. Теория экономики города / В.С. Занадворов, И.П. Ильина; Гос. ун-т. ВШЭ. — Москва, 1999. — 175 с.

12. Gupta J., Pouw N., Ros-Tonen M. Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development / J. Gupta, N. Pouw, M. Ros-Tonen // European Journal of Development Research, № 27, 2015, — P. 541—559.

13. Gupta J., Cornelissen V., Ros-Tonen M. Inclusive development / J. Gupta, V. Cornelissen, M. Ros-Tonen // Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics, Publisher: Edward Elgar Publishing Limited: Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA, Editors: Pattberg P.H., Zelli F., 2015. — P. 35—44.

14. Klasen S. Measuring and Monitoring Inclusive Growth: Multiple Definitions, Open Questions, and Some Constructive Proposals / S. Klasen // ADB Sustainable Development Working Paper Series, ADB, vol. 12, 2010.

15. Gupta J. "Inclusive Development" Working Group. — Global South Amsterdam Institute for Social Science Research, University of Amsterdam UNESCO-IHE Institute for Water Education in Delft [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.eadi.org/wg/inclusive-development/>.

16. Inclusive development [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.hiproweb.org/fileadmin/cdroms/Handicap_Developpement/www/en_page61.html

17. Bos K., Gupta J. Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya / K. Bos, J. Gupta // International Journal of Sustainable Development & World Ecology. — №23:6. — 2016. — P. 482—492.

18. Гаджиев Ю.А. Зарубежные теории регионального экономического роста и развития / Ю.А. Гаджиев // Экономика региона. — 2009. — №2. — С. 45—62.

References:

1. Romanyuk, S.A. (2014), "Conceptual foundations of regional development: from theory to practice", Regionate, [Online], available at: http://regionet.org.ua/files/01.RD_Concept_Romanyuk_UA.pdf (Accessed 10 October 2018).

2. Filippov, Yu.V. Avdeyeva, T.T. and Lavrov, T.G. (2013), Teorii mestnogo jekonomicheskogo razvitija [Theories of local economic development], manual, KNORUS, Moscow, Russia.

3. Vakulenko, V. Grynchuk, N. Borsch, G. Vasyleva, Rudnytska, R. Proskurnin, V. and Olenkivska (2018),

Mistsevyj ekonomichnyj rozvytok [Local economic development], manual, PROMIS, Kyiv, Ukraine.

4. Monastyrsky, G.L. (2013), "Economic development of settlements as an object of management: a modernization approach", Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava, 2013, vol. 1, pp. 3—8.

5. Kizil, E.V. (2016), "Theoretical basis for the study of the socio-economic essence of the development of local socioeconomic systems", Perspective Trends of Science Development: Economics, monograph, Kuprienko S.V., Odessa, Ukraine, p. 49—65.

6. Jaman, M.O. (2014), Teoriia ekonomiky rehioniv [The theory of the economy of the regions], manual, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

7. Granberg, A.G. (2004), Osnovy regional'noj jekonomiki [Fundamentals of Regional Economics], Textbook, Higher School of Economics, Moscow, Russia.

8. Melnyk, A.F. Vasina, A.Yu. Zhelyuk, T.L. and Popovych, T.N. (2011), Natsional'na ekonomika [National economy], manual, Kyiv, Ukraine.

9. Acemoglu, D. and Robinson, J.A. (2012), Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty, New York, USA.

10. Shchenova, V.B. (2004), "History of financial thought: lecture notes", [Online], available at: <https://economylit.online/history-ekonomik/teoriya-suspilnogo-dobrobutu-36072.html> (Accessed 10 October 2018).

11. Zanaдvorov, V.S. and Iliina, I.P. (1999), Teorija jekonomiki goroda [Theory of city economics], Higher School of Economics, Moscow, Russia.

12. Gupta, J. Pouw, N. and Ros-Tonen, M. (2015), "Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development", European Journal of Development Research, vol. 27, pp. 541—559.

13. Gupta, J. Cornelissen, V. and Ros-Tonen, M. (2015), "Inclusive development", in Pattberg, P.H. and Zelli, F. (Ed.), Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics, Edward Elgar Publishing Limited: Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA, pp. 35—44.

14. Klasen, S. (2010) "Measuring and Monitoring Inclusive Growth: Multiple Definitions, Open Questions, and Some Constructive Proposals, Sustainable Development", Working Paper Series, vol. 12, ADB, Manila.

15. Gupta, J. "Inclusive Development" Working Group, Global South Amsterdam Institute for Social Science Research, University of Amsterdam UNESCO-IHE Institute for Water Education in Delft, [Online], available at: <https://www.eadi.org/wg/inclusive-development/> (Accessed 10 October 2018).

16. "Inclusive Development", [Online], available at: http://www.hiproweb.org/fileadmin/cdroms/Handicap_Developpement/www/en_page61.html (Accessed 10 October 2018).

17. Bos, K. and Gupta, J. (2016), "Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya", International Journal of Sustainable Development & World Ecology, vol. 23, no. 6, pp. 482—492.

18. Gadzhiev, Yu.A. (2009), "Foreign theories of regional economic growth and development", Jekonomika regiona, vol. 2, pp. 45—62.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.